

Η ειρηνική εισβολή:

Γύρω στα τέλη του πρώτου μισού της τρίτης χιλιετίας π.Χ., οι νεολιθικοί κάτοικοι της Κρήτης άρχισαν να έρχονται σε επαφή με καινούριοφερμένους, που γνώριζαν να κατεργάζονται τον χαλκό. Οι επισκέπτες είχαν μέτριο ανάστημα, ελαφρά μελαχρινό χρώμα, λεπτά κόκαλα, σγουρά μαλλιά, σβελτάδα και κινήσεις όλο νεύρο. «Σωστό τύπο πολυμήχανου Οδυσσέα», τους περιγράφει ο καθηγητής Νικόλαος Πλάτων, ένας από τους πιο ακούραστους ερευνητές του κρητικού πολιτισμού. Ο μυθικός Τάλως της μεταγενέστερης εποχής δεν άφηνε ξένο πλοίο να πλησιάσει στις ακτές. Οι νεοφερμένοι έπιασαν τα γύρω ξερονήσια κι εγκαταστάθηκαν σ' αυτά για τα καλά. Η Ψείρα στον κόλπο του Μιραμπέλλου κι ο Μόχλος στον κόλπο της Σητείας μιλούν ακόμα για το πέρασμά τους.

Όταν οι συνθήκες έδειχναν να είναι ευνοϊκές, οι πρωτοπόροι αυτοί έβγαιναν στις απέναντι ακτές να πουλήσουν τηνπραμάτεια τους ή και να εγκατασταθούν μόνιμα. Ο Έβανς υποθέτει ότι οι νεοφερμένοι ίσως να ανήκαν σε δυο λαούς κι όχι σε έναν. Τα θολωτά και μεγαλιθικά κτίσματα, τα σχηματικά πέτρινα αγαλματάκια, το ντύσιμο και η περιποίηση των μαλλιών τον οδήγησαν να μιλήσει για συγγενείς του λιβυκού πληθυσμού που εκδιώχθηκε από το Δέλτα του Νείλου, όταν οι Αιγύπτιοι οικοδομούσαν το Αρχαίο Βασίλειο. Και κάποια νεοφερμένα γλωσσικά στοιχεία, μαζί με τις λατρευτικές συνήθειες και τη διαφορετική κεραμική τεχνοτροπία, τον έπεισαν πως ανάμεσά τους υπήρχαν και πολλοί Μικρασιάτες. Όπως και να 'χει το ζήτημα, η διείσδυση αυτή άρχισε από τα βόρεια και τα ανατολικά παράλια της Κρήτης και διάρκεσε διακόσια ολόκληρα χρόνια: Από το 2.600 ως το 2.400 π.Χ.

Η ζωή πλημμυρίζει τον κάμπο:

Οι νεοφερμένοι διατηρούσαν στενές σχέσεις με τις Κυκλάδες και με τις Καρία και Λυκία της Μ. Ασίας. Στο τέλος αυτής της εποχής, που ονομάστηκε πρώτη φάση της Προανακτορικής περιόδου, ο πυκνός νεολιθικός πληθυσμός είχε αφομοιωθεί από τους φορείς του χαλκού. Η Προανακτορική περίοδος (2.600 - 1.900 π.Χ.) συμβαδίζει απόλυτα με την Πρωτοκυκλαδική και την Πρωτοελλαδική. Και οι τρεις αποτελούν την περίοδο της Πρώιμης Χαλκοκρατίας στον Ελλαδικό χώρο. Η δεύτερη φάση της Προανακτορικής περιόδου συμβαδίζει απόλυτα με το κτίσιμο, την άνθιση και την καταστροφή της δεύτερης

πόλης στην Τροία: Από το 2.400 ως το 2.100 π.Χ. Χαρακτηρίζεται από μια τεράστια άνθιση του εξωτερικού εμπορίου και τη θεμελίωση κάποιων μορφών πολιτικής και στρατιωτικής διοίκησης, αν και στρατός, με τη μορφή που συνήθως τον εννοούμε, μάλλον ποτέ δεν υπήρξε. Ίσως να επρόκειτο για ένα είδος αστυνόμευσης. Η ντόπια βιοτεχνία αναπτύχθηκε με αλματώδεις ρυθμούς κι ο τόπος πυκνοκατοικήθηκε. Η κοιλάδα της Μεσαράς έσφυζε από ζωή.

Η Κρήτη βρέθηκε στο κέντρο του διαμετακομιστικού εμπορίου ανάμεσα στις Κυκλάδες και τη Μ. Ασία από τη μια και τις βόρειες ακτές της Αφρικής από την άλλη. Οι κάτοικοί της το εκμεταλλεύτηκαν με τον καλύτερο τρόπο. Ο περίπλους της μεγαλονήσου και καθυστερήσεις δημιουργούσε για τα πλοία και κινδύνους από τη θαλασσοταραχή. Ένας δρόμος ανοίχτηκε στον Ισθμό, δηλαδή στο πιο στενό σημείο της Κρήτης, ανάμεσα στην Ιεράπετρα και τον κόλπο του Μιραμπέλλου. Τα εμπορεύματα ξεφορτώνονταν στη μίαν ακτή, μεταφέρονταν οδικά ως την άλλη και ξαναφορτώνονταν σε άλλα πλοία εκεί, για να συνεχίσουν το ταξίδι. Η απόσταση για τη στεριανή μεταφορά είναι μόλις δώδεκα χλμ.

Κοντά στη σημερινή Ιεράπετρα, με θέα το Λιβυκό πέλαγος, κτίστηκε και άνθισε ο οικισμός της Μύρτου. Τέσσερα χιλιόμετρα νότια της Παχιάς Άμμου, στον μυχό του κόλπου Μιραμπέλλου, κτίστηκε και άνθισε ο οικισμός της Βασιλικής και πιο βόρεια των Γουρνιών. Ο εμπορικός δρόμος ελέγχθηκε! Ένα μεγάλο κτίριο στη Βασιλική, με βοηθητικούς χώρους και αποθήκες, μαρτυρά την εκεί ύπαρξη τοπάρχη.

Μεταλλικά σκεύη αυτής της περιόδου δε βρέθηκαν. Υποθέτουμε ότι υπήρξαν, επειδή βρέθηκαν κεραμικές απομιμήσεις τους. Βρέθηκαν, όμως, λίγα όπλα, πολλά εργαλεία και περισσότερα κοσμήματα. Η μικροτεχνία και η μικρογλυπτική γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη και μας κληροδότησαν πλήθος αγαλματάκια και σφραγίδες.

Ο Ξαφνικός όλεθρος:

Και ξαφνικά, όλα καταστράφηκαν σα να τα σάρωσε τυφώνας. Ήταν το 2.100 π.Χ., την εποχή που αφανίστηκαν η Τροία, η Πολιόχνη της Λήμνου κι ολόκληρη η Μ. Ασία, η Μεσοποταμία και η σημερινή Συρία. Υποθέτουν από σεισμό.

Η ερήμωση ήταν γενική. Στα χαλάσματα του μεγάλου κτιρίου της Βασιλικής στήθηκαν μερικά χαμόσπιτα. Η Μύρτος ερημώθηκε για να μην ξανακατοικηθεί. Στον κάμπο της Μεσαράς, οι οικισμοί ξανακτίζονται και η ζωή συνεχίζεται, εγκαινιάζοντας την τρίτη και τελευταία φάση (2.100 - 1.900 π.Χ.) της Προανακτορικής περιόδου. Πόσο διαφορετικά!

Ένα πυκνό σύστημα δόμησης ακολουθείται με τα σπίτια κολλημένα το ένα πάνω στο άλλο, όπως στη σύγχρονη Αθήνα η Κυψέλη, η οδός Πατησίων και η Αχαρνών σε μικρογραφία και χωρίς πολυώροφα. Στις νέες κατασκευές έχουν τώρα προστεθεί και περιεργα κτίσματα με άγνωστο προορισμό. Μερικοί μιλούν για λατρευτικούς χώρους. Στη θέση Σουβλωτό Μουρί, 11 χλμ. δυτικά της Σητείας, ένα μεγάλο κτίριο σε σχήμα έλλειψης με τους εσωτερικούς χώρους αναπτυγμένους ακτινωτά, δεν αφήνει αμφιβολίες στους ερευνητές: Είναι το πιο παλιό γνωστό μας ιερό της Κρήτης.

Στα τέλη της περιόδου, εκεί γύρω στα 1.900 π.Χ., τα νεολιθικά στοιχεία έχουν εξαφανιστεί. Η γενιά του χαλκού έχει παντού επικρατήσει. Η κοινωνία έχει οργανωθεί κατά γένη και η αριστοκρατία υποχωρεί μπροστά στην ανερχόμενη πλουτοκρατία. Η εξουσία, όμως, πηγάζει ακόμα από τον λαό. Οι τάφοι μας λένε πως δεν υπάρχουν διακρίσεις. Δεν υπάρχουν καν ενδείξεις για δούλους. Διακρίνεται κάποια συστηματοποίηση της λατρείας και των σχετικών με αυτήν τελετών αλλ' όχι και θεοκρατική οργάνωση της κοινωνίας. Η έλλειψη όπλων και οχυρώσεων είναι χαρακτηριστική. Η εσωτερική τάξη και η εξωτερική άμυνα μοιάζουν να εξασφαλίζονται με ειρηνικά μέσα. Ούτε καν επιδόσεις στο κυνήγι δεν υπήρχαν, απ' όσα ξέρουμε. Η κτηνοτροφία και η γεωργία ήταν πολύ αναπτυγμένες, σε σημείο να επαρκούν για τη διατροφή του πυκνού πληθυσμού, χωρίς να δημιουργείται ανάγκη για εισαγωγές. Η μεσαία τάξη των τεχνιτών πλούται κατασκευάζοντας είδη πολυτελείας, που φαίνεται πως είχαν μεγάλη πέραση. Ένα μικρό τετράτροχο αμάξι, που βρέθηκε κοντά στο Παλαιόκαστρο, δηλώνει πως πρέπει να είχαν ανοιχτεί δρόμοι ικανοί να διευκολύνουν τουλάχιστον την κίνηση ανάλογων τροχοφόρων. Όμως, η ναυτιλία βρισκόταν ακόμα στα χέρια των Κυκλαδίων. Τα κρητικά πλοία έμοιαζαν караβάκια μπροστά στα, με τα τότε μέτρα, κυκλαδίτικα ταχύπλοα.

Η Κρήτη και ο Έβανς:

Το κύριο ελάττωμα του Άρθουρ Τζον Έβανς ήταν ότι βιαζόταν να βαφτίσει τα ευρήματα με ευκολία που δεν ταίριαζε σε ερευνητή. Το κύριο πρόβλημα των επιστημόνων της εποχής του ήταν ότι δέχονταν αδιαμαρτύρητα την αυθεντία του που πήγαζε από το γεγονός ότι τον περιέβαλε το φωτοστέφανο των ανακαλύψεών του. Το πρόβλημα του Μίνωα Καλοκαιρινού βέβαια ήταν πως ο Άγγλος δημοσιογράφος του είχε κλέψει τη δόξα, αλλ' αναμενόταν.

Ο Έβανς γεννήθηκε στην Αγγλία το 1851. Στα 43 του ήταν γνωστός εθνολόγος και ανταποκριτής του «Μάντσεστερ Γκάρντιαν». Τότε (1894), επισκέφτηκε στο σπίτι του στο Ηράκλειο της Κρήτης τον Μίνωα Καλοκαιρινό, που είχε αναταράξει τον κόσμο με τα ευρήματα των ερευνών του. Ο Έβανς πείστηκε πως κάτι μεγάλο κρυβόταν στον λόφο, πέντε χλμ. έξω από την πόλη του Ηρακλείου κι έσπευσε να αγοράσει ένα κομμάτι γης. Δεν μπόρεσε να σκάψει αμέσως.

Όταν και ο τελευταίος Τούρκος εκπρόσωπος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας εγκατέλειψε την Κρήτη, το 1900, ο Έβανς άρχισε τις ανασκαφές. Η Κνωσός, ο Λαβύρινθος, ο Μίνωας ξεπρόβαλαν κάτω από τα χώματα, ενώ ολόκληρο το νησί οργωνόταν από πλήθος αρχαιολογικές αποστολές. Σ' αυτόν τον αγώνα δρόμου, ο Έβανς βγήκε πρωταθλητής. Όσα κι αν του οφείλουμε, δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε ότι σωροί από ευρήματα φορτώθηκαν ανάκατα σε καλάθια με πρόχειρες ενδείξεις, που ο χρόνος εξαφάνισε καθώς περίμεναν στις αποθήκες έξι δεκαετίες, ώσπου κάποιος να ασχοληθεί να τα ξεδιαλύνει. Στη βιασύνη του, δε δίστασε να χρησιμοποιήσει μπετόν για αμφίβολης πιστότητας ανακατασκευές και να προχειρολογήσει υποθηκεύοντας το μέλλον. Ο Πολ Φορ περιγράφει δυο παραδείγματα:

Η ανακάλυψη ενός κομματιού από τοιχογραφία, που παρουσιάζει μια γυναικεία μορφή, έπεισε τον Έβανς να ανακοινώσει ότι βρήκε τα ιδιαίτερα διαμερίσματα της βασίλισσας, το λουτρό, την τουαλέτα, το καλλωπιστήριο και το θησαυροφυλάκιό της. Σήμερα, αμφισβητείται ακόμα κι αν ποτέ υπήρξε βασίλισσα.

Στα 1902, βρέθηκαν τέσσερα δωμάτια σε παράλληλη διάταξη και ένας «ασάμνιθος» (κάδος, που τον χρησιμοποιούσαν για να λούζονται) μάλλον μεταγενέστερης εποχής. Ο Έβανς γκρέμισε τους μεσότοιχους πιστεύοντας πως έκρυβαν κάτι καλύτερο και βάφτισε το εύρημα λουτήρα και την πίσω του μεριά (σε απόσταση έντεκα μέτρων) αίθουσα λουτρού. Ούτε προχόη νερού, όμως, υπήρχε ούτε αποχέτευση ούτε πρόνοια για φωτισμό. Στις κάποιες αντιρρήσεις που διατυπώθηκαν, απάντησε πως ο λουτήρας μεταφέρθηκε μακριά κατά τη διάρκεια μιας ξαφνικής επίθεσης. Η Μινωική αυτοκρατορία, όμως, ποτέ δε δέχτηκε επίθεση.

Στη ζυγαριά της Δικαιοσύνης, πάντως, το αναμφισβήτητο έργο του βαρβαίνει περισσότερο. Η ψύχωση του Έβανς με τον Μίνωα υπήρξε ικανό κίνητρο, ώστε να του αφιερώσει τη ζωή του όλη. Αρχισε τις ανασκαφές στα 1900, σε ηλικία 49 χρόνων, και τις εγκατέλειψε το 1935, όταν πια ήταν 84 ετών! Πέθανε το 1943, σε ηλικία 92 χρόνων, και άφησε πλήθος έργα, ανάμεσα στα οποία το κλασικό «Το ανάκτορο του Μίνωα στην Κνωσό» και το «Scripta Minoa». Ερεύνησε τη γραφή, της οποίας δείγματα υπήρχαν σε πάμπολλα κομμάτια, επηρεάστηκε από το αντικείμενο των ανασκαφών του όσο κανένας άλλος κι έγινε φανατικός λάτρης του αριθμού εννέα, που χαρακτηρίζει τους κύκλους της μινωικής εξουσίας (ανανέωση εντολής κάθε εννέα χρόνια). Στα 1905, στο Αρχαιολογικό Συνέδριο της Αθήνας, εισηγήθηκε τη χρονολόγηση των εποχών της Κρήτης με βάση αυτή του την ψύχωση:

Τρεις περίοδοι, Προμινωική, Μεσομινωική, Υστερομινωική, με τρεις υποπεριόδους κάθε μια. Συνολικά, εννέα!

Τότε, τη δέχτηκαν. Δεν έζησε να δει την ανατροπή της. Όσο οι έρευνες προχωρούσαν και τα νέα ευρήματα πλήθαιναν, τόσο ο χωρισμός αυτός δεν μπορούσε να καλύψει τα δεδομένα. Στα 1958, στο 8ο διεθνές συνέδριο Προϊστορίας και Πρωτοϊστορίας, στο Αμβούργο, προτάθηκε κι έγινε αποδεκτή νέα διαίρεση, από την οποία λείπει εντελώς το όνομα του Μίνωα:

Προανακτορική, Παλαιοανακτορική, Νεοανακτορική, Μετανακτορική, με ενδιάμεσες υποπεριόδους όχι απαραίτητα τρεις για καθεμιά περίοδο. Οι φάσεις αυτές προσδιορίστηκαν με βάση τις καταστροφές που υπέστησαν τα ανάκτορα.

Ο Έβανς επικέντρωνε στη Μινωική Κρήτη την αρχή του πολιτισμού και την εξάπλωσή του στον Ελλαδικό χώρο. Σήμερα, δεν είμαστε τόσο απόλυτοι. Του είμαστε, όμως, ευγνώμονες.

Η μεγάλη ανατροπή του 1900 π.Χ.:

Η χρονική αλληλουχία των γεγονότων δεν έχει ακόμα αποκατασταθεί σε όλο της το βάθος. Ούτε άλλωστε γνωρίζουμε επακριβώς, τι πραγματικά συνέβη. Εκείνο όμως που με βεβαιότητα μπορούμε να πούμε είναι ότι ο εικοστός αιώνας π.Χ. γνώρισε τεράστιες αλλαγές. Μετακινήσεις λαών που μιλούσαν συγγενικές (της ινδοευρωπαϊκής ομογλωσσίας) διαλέκτους έφεραν τα πάνω κάτω στην Ευρασία, αν και σημαντικές ανατροπές σημειώθηκαν και σε περιοχές όπου οι νέοι άποικοι ποτέ δεν έφτασαν.

Οπωσδήποτε, στα τέλη του 20ού αιώνα, εκεί γύρω στα 1900 π.Χ., στη Μ. Ασία ξεφύτρωσε ο πολιτισμός των Χετταίων, ενώ, στη Μεσοποταμία φάνηκαν οι Εβραίοι, ορθώθηκε το κράτος των Βαβυλωνίων, προέκυψαν οι Ασσύριοι και, στην Αίγυπτο, άρχισε η εποχή του κραταιού Μέσου Βασιλείου.

Στον Ελλαδικό χώρο, ξεκίνησε η Μεσοελλαδική περίοδος στη στεριά και η Μεσοκυκλαδική στα νησιά. Οι ερευνητές υποθέτουν πως γι' αυτό φταίνει οι πρώτοι Έλληνες, που κατέφθασαν στην περιοχή. Ξεκίνησαν με μεμονωμένες κι αραιές ειρηνικές διεισδύσεις, που, αργότερα, πήραν τη μορφή μαζικής μετανάστευσης. Κανένας από αυτούς δε φαίνεται να πάτησε το πόδι του στην Κρήτη, όπου ο μεσογειακός τύπος κυριαρχούσε.

Κι όμως, πέντε με έξι βασιλικά ανάκτορα κτίστηκαν ταυτόχρονα σε επίκαιρα σημεία φανερώνοντας ισάριθμες βασιλικές επικράτειες. Όλα τα ανάκτορα κτίστηκαν γύρω στο 1.900 π.Χ. σηματοδοτώντας την έναρξη της Παλαιοανακτορικής περιόδου. Στα επόμενα διακόσια χρόνια, τα παλάτια αυτά καταστράφηκαν τρεις φορές. Τις δυο πρώτες, οι καταστροφές μάλλον έπαιρναν επιδιόρθωση κι αυτό έγινε. Την τρίτη, η καταστροφή ήταν τόσο ριζική, ώστε καμιά επισκευή δε χωρούσε. Οι Κρήτες τα ξανάκτισαν από την αρχή, ξεκινώντας τη Νεοανακτορική περίοδο του Μινωικού μεγαλείου. Ήταν το 1.700 π.Χ.

Η εξωτερική απειλή:

Τι, όμως, έγινε στην Κρήτη κι έφερε την ανατροπή του 1.900; Υποθέσεις κάνουν οι ειδικοί. Η πιο πειστική λέει πως πραγματικά φταίνει οι απέναντι νεοφερμένοι. Οι τοπάρχες τους είδαν σαν απειλή. Το μόνο που είχαν να κάνουν, ήταν να συνασπιστούν και να εκλέξουν τον πρώτο μεταξύ ίσων ως αρχηγό. Μπορεί αυτός ο πρώτος μεταξύ ίσων να μην υποδείχτηκε

από τους άλλους αλλά να αναδειχτηκε αρχηγός επιβάλλοντας τη θέλησή του. Η κεντρική εξουσία δημιουργήθηκε με σύστημα και τέλεια οργάνωση που απέκλειε την είσοδο παρεισακτων στην επικράτεια. Τα ανάκτορα μας μιλάνε γι' αυτούς: Ξέρουμε για τέσσερις επικράτειες, υποθέτουμε γι' ακόμα δύο.

Ο ένας ηγεμόνας ήταν στην Κνωσό κι έλεγχε την βόρεια και κεντρική περιοχή, έχοντας το πιο μεγάλο παλάτι. Ο δεύτερος κατείχε τη νότια και κεντρική περιοχή (τον πλούσιο και πυκνοκατοικημένο κάμπο της Μεσαράς), έχοντας κτίσει τα ανάκτορά του στη Φαιστό, τον λόφο που δεσπόζει στη νότια είσοδο από τη θάλασσα. Ο τρίτος πρέπει να βρισκόταν στα Μάλια κι έλεγχε την κεντρικοανατολική περιοχή και τον Ισθμό (τον εμπορικό δρόμο των 12 χλμ. από τις νότιες ως τις βόρειες ακτές). Ένας τέταρτος κατείχε την ανατολική περιοχή, έχοντας ανάκτορο στη Ζάκρο. Ένα μικρότερο ανάκτορο, που βρέθηκε στην πεδιάδα Αμαρίου, στο Ρέθυμνο, φανερώνει την ύπαρξη τοπικού ηγεμόνα, ενώ η μυθολογία, που αναφέρει ότι ο Μίνωας έκτισε μια πόλη στη Βαλχανία, κοντά στα Χανιά, μας κάνει να υποθέτουμε πως υπήρξε και έκτος.

Αυτά τα ανάκτορα ήταν πολύπλοκα και πολυδαίδαλα κτίρια, σωστοί λαβύρινθοι. Μας μιλούν για την ύπαρξη συστημάτων ιεραρχίας, γραφειοκρατίας, διοίκησης. Μας αποκαλύπτουν την ύπαρξη βασιλικών εργαστηρίων, που όχι μόνο κάλυπταν τις ανάγκες όσων ζούσαν σ' αυτά, αλλά και τροφοδοτούσαν με προϊόντα το εξαρτημένο από τη βασιλική οικογένεια εξωτερικό εμπόριο.

Διεθνές εμπόριο:

Ένας σφραγιδολίθος της δυναστείας του Χαμουραπί της Βαβυλώνας, αιγυπτιακές πηγές κι ευρήματα στη Φοινίκη, στη Μ. Ασία, στην Κύπρο κι αλλού μαρτυρούν για το τεράστιο πλάτος των εμπορικών σχέσεων της Κρήτης σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο. Οι Κυκλαδίτες άρχισαν να υποχωρούν στις θάλασσες. Στα τέλη της περιόδου, τα νησιά τους βρίσκονταν κάτω από την κρητική επιρροή. Οι εξαγωγές επεκτεινόταν και στις υπηρεσίες και κατασκευές. Τεχνίτες και μηχανικοί από την Κρήτη κατασκεύαζαν τα λιμενικά έργα στο νησί Φάρος, στο Δέλτα του Νείλου. Άλλωστε, η πείρα και η γνώση τους καθρεφτίζεται στα έργα στην ίδια την Κρήτη. Στην Κνωσό, βρέθηκε πολύπλοκο σύστημα αποχέτευσης από αυτή την εποχή.

Η υδροδότηση των ανακτόρων γινόταν με σύστημα σωληνώσεων από πηλό και με τρόπο που φανερώνει πως οι κατασκευαστές γνώριζαν τις αρχές και τους νόμους της Υδραυλικής επιστήμης. Εξάλλου, το νερό ερχόταν από υδραγωγείο, που απέχει δέκα χλμ. Τα πολυώροφα κτίρια δεν ήταν υπόθεση μόνο των βασιλέων. Υπήρχαν και στους οικισμούς και ήταν αρκετά περιποιημένα με σοβαντισμένους τοίχους και δάπεδα. Πλακίδια από φαγεντιανό υλικό μας αποκαλύπτουν πώς ήταν οι προσόψεις τους.

Στα ανάκτορα, οι ανέσεις καθρεφτίζονται στα αναπαυτικά καθίσματα, στην ποικιλία από σερβίτσια που θα ξετρέλαιναν κάθε σύγχρονη νοικοκυρά, σε απίθανων επινοήσεων σκεύη (για παράδειγμα, βρέθηκε πιάτο με ενσωματωμένο τυροτριφτή), στη μεγάλη γκάμα από επιτραπέζια αγγεία, στα εκπληκτικά σκεύη της κουζίνας...

Η ζωή ήταν ειρηνική. Τίποτα μα τίποτα δε βρέθηκε που να φανερώνει εκδηλώσεις βίας. Ακόμα και οι κατοπινές ταυρομαχίες αποτελούσαν αναιμακτες ακροβατικές επιδείξεις. Μόνη εκδήλωση βίας, αν μπορεί να ονομαστεί έτσι, ήταν το ψάρεμα.

Στρατός, πολεμικό ναυτικό και οχυρωματικά έργα δεν υπήρχαν ούτε στην κατοπινή περίοδο. Όλα στηρίζονταν σε μια περίφημη οργανωμένη θεοκρατική διοίκηση με τον βασιλιά αρχηγό του πολυπληθούς ιερατείου. Οι μύθοι για τον Μίνωα (που άλλωστε ανανέωνε την εξουσία του κάθε εννέα χρόνια παίρνοντας την εντολή από τον ίδιο τον θεό), τον Ραδάμανθυ, τον χάλκινο Τάλω κ.λπ. απηχούν την αντίληψη ότι οι νόμοι ήταν θεϊκοί. Ουσιαστικά, έχουμε να κάνουμε με μια ελέω θεού μοναρχία. Τα πάντα αυτό υπογράμμιζαν.

Το θεοκρατικό βασίλειο:

Μεγάλα τμήματα των ανακτόρων, πάντα στη δυτική πτέρυγα, ήταν αφιερωμένα στη λατρεία. Ο Νικόλαος Πλάτων μιλά για «ανάκτορο - ιερό». Άλλοι, κι ανάμεσά τους ο Πολ Φορ, το πάνε πιο μακριά: Δεν υπήρχαν, λένε, παλάτια! Αυτά που εμείς νομίζουμε ανάκτορα ήταν ναοί, όπως ναοί ήταν τα κτίσματα μέσα στους περιβόλους στο Σέσκλο, στο Διμήνι, στις Κυκλάδες, παντού. Η γραμμή, λένε, είναι μία και ανιχνεύσιμη: Σέσκλο, Διμήνι,

Σουβλωτό Μουρί, Λαβύρινθος. Κοιτάξτε, λένε, την αίθουσα του θρόνου στην Κνωσό: Μοιάζει να μην την έχει πατήσει κανένας. Κοιτάξτε τα ανάκτορα των άλλων περιοχών της Κρήτης. Αν υπήρχαν βασιλιάδες, γιατί ποτέ κανένας τους δεν προσπάθησε να επιβληθεί στους άλλους; «Επειδή είχαν μεταξύ τους θαυμαστή συνεργασία, ώστε να αποτρέψουν πιθανούς εισβολείς», απαντούν οι υποστηρικτές του Μίνωα - βασιλιά. «Δεν υπήρχε Μίνωας - βασιλιάς», ανταπαντούν οι άλλοι: «Υπήρχε το ιερατείο, που διεύθυνε τα πάντα και καλλιεργούσε τον μύθο του αθάνατου Μίνωα - εντολοδόχου του θεού. Η εφεύρεση έρχεται κατευθείαν από τους Σουμέριους. Εκεί, το ιερατείο δημιουργήθηκε από τον βασιλιά για να γίνει τα μάτια και τα αφτιά του στην επικράτεια. Ωσπου το ιερατείο δυνάμωσε, ανάτρεψε τον βασιλιά κι ανάλαβε αυτό την εξουσία. Στην Κρήτη, το ιερατείο πήρε τα ηνία από την αρχή. Χάρη σ' αυτό, άλλωστε, οι Κρήτες έμαθαν να γράφουν».

Είναι κι αυτή μια άποψη. Ο καιρός θα δείξει, ποιος έχει δίκιο. Αυτό που σίγουρα γνωρίζουμε είναι ότι στα 1.700 π.Χ. όλα τα ανάκτορα γκρεμίστηκαν από άγνωστη αιτία. Τα νέα που κτίστηκαν, εγκαινίασαν τη Νεοανακτορική περίοδο και σηματοδοτούν το μεγαλείο της μινωικής αυτοκρατορίας.

Η χρυσή εποχή:

Η λαμπρή Νεοανακτορική περίοδος, η χρυσή εποχή της μινωικής Κρήτης, ξεκίνησε με τη θεομηνία του 1700 π.Χ., όταν καταρρεύσανε τα κτίρια της Παλαιονακτορικής περιόδου κι άρχισε το χτίσιμο καινούριων και πιο επιβλητικών παλατιών, περιστοιχισμένων από ολόκληρες «συνοικίες αριστοκρατών» και διακοσμημένων με τις πανέμορφες νωπογραφίες στους τοίχους: Τις χρωματιστές τοιχογραφίες.

Δεν γνωρίζουμε αν η λέξη «μίνως» είναι συνώνυμη με τη λέξη «φαραώ» της Αιγύπτου. Ξέρουμε, όμως, πως στη μεγαλόνησο αναπτύχθηκε μια θρησκευτικοπολιτική οργάνωση με τον ανώτατο άρχοντα σε ρόλο μεγάλου αρχιερέα αλλά και κεντρικού διαχειριστή και γενικού διευθυντή του κρατικού εμπορίου. Ένας «τζένεραλ μάνατζερ» που, αν στ' αλήθεια ήταν βασιλιάς, θα έπρεπε να είχε και την ιδιοκτησία της τεράστιας αυτής επιχείρησης. Με τους εμπόρους και ναυτικούς λίγο πολύ υπαλλήλους του, που όμως ευημερούσαν. Μια τέτοια οργάνωση απαιτούσε ειρήνη για να αναπτυχθεί. Και προϋπόθεση της ειρήνης είναι η ύπαρξη σωστής νομοθεσίας και η απεγάδιαστη άσκηση της δικαιοσύνης. Δεν είναι, λοιπόν, περιεργό που έμεινε ο Μίνωας στις κατοπινές γενιές ως πρότυπο σοφού νομοθέτη και

δίκαιου κριτή, ακόμα και στον Άδη.

Η μινωική θαλασσοκρατία και η δυνατότητα της αβίαστης και ανοιχτής επικοινωνίας με όλες τις παραλίες της Μεσογείου επέτρεπαν την ελεύθερη και ανεμπόδιστη γνωριμία των λαών μεταξύ τους. Στα ανάκτορα, που ήταν και ιερά, η ζωή θύμιζε πολύβουο παζάρι με σχολαστικά οργανωμένη λογιστική γραφειοκρατία, πανηγύρια κι επίσημες τελετές, όπου παρόντες ήταν και ξένοι υψηλοί επισκέπτες.

Τέσσερις κι ίσως και πέντε ορόφους είχε σε κάποιες του πλευρές το κτιριακό συγκρότημα της Κνωσού, που απλωνόταν σε 22.000 τετραγωνικά μέτρα. Η πολυδαίδαλη διάταξη εύκολα παραπέμπει στον μύθο του λαβύρινθου, αν και η λέξη σημαίνει τόπος των λαβρύων, των ιερών διπλών πελέκεων. Κι αυτός ο τόπος θα μπορούσε να είναι η λεγόμενη αίθουσα του θρόνου. Δεν ξέρουμε αν ήταν τόπος ιερών τελετών με συμμετοχή του ανώτατου άρχοντα ως μεγάλου αρχιερέα. Μπορούμε να υποθέσουμε με βάση τα όσα γνωρίζουμε ότι γίνονταν στην Αίγυπτο. Κι ακόμα, υπάρχουν βάσιμες υπόνοιες πως η κεντρική διοίκηση βασιζόταν σε αποκεντρωμένες περιφερειακές αρχές. Τα κτιριακά συγκροτήματα της Φαιστού και των Μαλίων απλώνονταν καθένα σε 9.000 τετραγωνικά, της Ζάκρου σε 7 με 8.000. Επιβλητικές εγκαταστάσεις τοπαρχών ήταν σπαρμένες σε επίκαιρα σημεία. Με της Σαντορίνης ένα από αυτά, κατά τον Μαρινάτο.

Η Κρήτη έγινε το σταυροδρόμι των πολιτισμών και της επικοινωνίας ανάμεσα στους λαούς της Μεσογείου. Οι Αιγύπτιοι της 18ης δυναστείας γνώριζαν τους ατρόμητους θαλασσοπόρους Κεφτί, που ταυτίζονται με τους Μινωίτες. Το εμπόριο ξυλείας από τη Μέση Ανατολή βρισκόταν στα χέρια τους. Ο μινωικός, ο κυκλαδικός, ο μυκηναϊκός, ο αιγυπτιακός, ο αφρικανικός, ο μεσανατολικός κι ο μικρασιατικός, όλοι οι τότε υπαρκτοί πολιτισμοί συναντιόνται, αναμιγνύονται, αφομοιώνουν και χαρίζουν στοιχεία. Οι μεγάλες δυνάμεις της εποχής δεν είχαν λόγο να συγκρουστούν. Αν η κατοπινή «Pax Romana» βασίστηκε στις λόγχες των ρωμαϊκών λεγεώνων, αυτή η προϊστορική ειρήνη έχει τις ρίζες της στο αμοιβαίο συμφέρον. Εύλογα μπορούμε να υποθέσουμε μια περιορισμένη και ειρηνική μετανάστευση. Με προδρόμους, ίσως, τους εμπορικούς αντιπροσώπους ή και τους πρεσβευτές, αν υπήρξαν. Στη Σαντορίνη, οι μικτοί γάμοι οδήγησαν και σε γενιές μιγάδων...

Ήταν η εποχή της χωρίς πολεμικό ναυτικό και στρατούς θαλασσοκρατίας των Κρητών, των ατρόμητων Κεφτί των αιγυπτιακών παπύρων. Έχουμε αναφερθεί (βλ. [**Πατριδογνωσία**] «**Ιστορία** **α** **Θήρας** : Παλιπροϊκός θάνατος») στο τι επακολούθησε και χάθηκαν οι Κεφτί από τις θάλασσες.

Η κρητική γραφή:

Τα πρώτα γραπτά κείμενα που βρέθηκαν στην Κρήτη, ανήκουν στην εποχή γύρω στα τέλη της 3^{ης} π.Χ. χιλιετίας. Γραφιάδες τα χάραζαν σε πλάκες από πηλό που, μετά, στέγνωσαν. Η γραφή βαπτίστηκε «Κρητική ιερογλυφική». Είναι ανάλογη με τα αιγυπτιακά ιερογλυφικά της ίδιας εποχής αλλά χρησιμοποιεί διαφορετικά στοιχεία. Πρέπει να είχε διαδοθεί πολύ, αν κρίνουμε από το ότι τη χρησιμοποιούσαν και σε περιοχή της σημερινής Ρουμανίας. Στην αρχή, ήταν «εικονιστική»: Μια σειρά από μικρές εικονίτσες, που κάτι σήμαιναν. Με τον καιρό, μετατράπηκε σε «γραμμική ιερογλυφική». Μ' άλλα λόγια, οι εικονίτσες έγιναν σχήματα πιο αφαιρετικά. Στην Παλαιοανακτορική περίοδο (ανάμεσα στα 1900 με 1700 π.Χ.), η «κρητική ιερογλυφική γραφή» είχε πια τελειοποιηθεί. Χρησιμοποιήθηκε ως περίπου το 1600 π.Χ., οπότε εγκαταλείφθηκε όπως, στις μέρες μας, εγκαταλείπεται λίγο λίγο η καλλιτεχνική γραφή με τις ουρίτσες και τα ανισοπαχή στοιχεία, καθώς έχουν από καιρό επικρατήσει τα απλά, στρογγυλά κι ευανάγνωστα γράμματα.

Πριν από τα τέλη της Παλαιοανακτορικής εποχής, κάποιοι γραφιάδες είχαν αρχίσει να ξεστρατίζουν από τα ιερογλυφικά που δεν τους βόλευαν καθώς αποτύπωναν τα κείμενα σέρνοντας τα εργαλεία τους. Ίσως αυτό να γινόταν, επειδή χρησιμοποιούσαν μελάνι, που μόνο με το σύρσιμο μπορεί να αποδώσει. Πάντως, είτε φταίει το μελάνι είτε όχι, το ξεστράτισμα από τα ιερογλυφικά οδήγησε στη γραφή που ονομάστηκε «γραμμική Α». Τελειοποιήθηκε στη Νεοανακτορική περίοδο (μετά το 1700 π.Χ.) και απαρτίστηκε από 85 συλλαβογράμματα. Γνώρισε τεράστια εξάπλωση κι έφτασε να χρησιμοποιείται σε πάμπολλες τοπικές παραλλαγές και σε μαγικά κείμενα: Γραπτά με μελάνι σουπιάς, αποτυπωμένα στην εσωτερική μεριά κυπέλλων, ώστε να μη διαβάζονται εύκολα. Στη «γραμμική Α» γράφτηκαν οι πήλινες πινακίδες που απαρτίζουν τα αρχεία των ανακτόρων στην Κνωσό και στα Μάλια και που χρονολογούνται μετά το 1450 π.Χ. Συνέχειά της κι εξέλιξή της θεωρήθηκε η «γραμμική Β». Όμως, τώρα πια, αυτό δεν είναι καθόλου βέβαιο.

Η «γραμμική Β» θεωρήθηκε εξελιγμένη και πιο απλοποιημένη γραφή της «γραμμικής Α», που με τη σειρά της είναι εξέλιξη και απλοποίηση της «ιερογλυφικής». Μια, όμως, πιο προσεχτική ματιά, που επιβαλλόταν έπειτα και από τα νέα ευρήματα, έφερε τις πρώτες αμφιβολίες. Ενώ η «γραμμική Α» είναι ολοφάνερη απλοποίηση των «ιερογλυφικών», δεν μπορεί πια κάποιος να πει με σιγουριά ότι αυτό ισχύει και με τη «γραμμική Β» σε σχέση με την «Α». Μερικά μάλιστα στοιχεία της «Β» μοιάζουν πιο πολύπλοκα από τα αντίστοιχα

τους της «Α». Και, στα 1995, σε ένα βότσαλο, χρονολογημένο στα 1650 με 1.600, που βρέθηκε στην Καστανιά Ολυμπίας, αναγνωρίστηκε «κείμενο» σε Γραμμική Β'. Ενισχύοντας έτσι την άποψη ότι οι δυο γραφές μάλλον παράλληλες είναι και όχι η μια συνέχεια της άλλης.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 24.5.2010)